Punainen Risti
Röda Korset

LAUSUNTO

Eduskunnan hallintovaliokunnalle 28.10.2021

Suomen Punaisen Ristin lausunto Valtioneuvoston sisäisen turvallisuuden selonteosta (VNS 4/2021)

Suomen Punainen Risti kiittää mahdollisuudesta lausua sisäisen turvallisuuden selonteosta. Suomen Punainen Risti on osallistunut selonteon valmisteluun osallistumalla sisäisen turvallisuuden ohjausryhmään sekä asiantuntijaryhmään.

Suomen Punainen Risti on viranomaisia tukeva julkisoikeudellinen yhdistys, jonka oikeudellisesta erityisasemasta on Suomessa säädetty lailla (238/2000) sekä sen nojalla annetulla tasavallan presidentin asetuksella (827/2017). Suomen Punaisen Ristin tehtävänä on tukea ja avustaa maan viranomaisia niin rauhan kuin sodan ja aseellisten selkkausten aikana ihmisten hyvinvoinnin edistämiseksi. Suomessa Punainen Risti muun muassa ylläpitää ensiapu- ja muita valmiusryhmiä joka puolella maata, ja kohtaa avun tarpeessa olevia väestöryhmiä.

1. Varautuminen ja valmiussuunnittelu

Kolmannen sektorin toimijoiden yhteistyö nykyistä enemmän viranomaisten tukena normaaliolojen lisäksi myös häiriötilanteiden ja poikkeusolojen aikaisessa toiminnassa on tärkeä selonteon kirjaus. Suomen Punainen Risti pitää tärkeänä, että kirjaus täsmentyy selkeäksi tavoitteeksi yhteistoimintaan ja toiminnan kehittämiseen sekä viranomaisten että kansalaistoimijoiden tarpeisiin.

Eri toimialojen yhteistoimintaa helpottavien konseptien ja mallien, kuten yhteiskunnan kokonaisturvallisuus, rakentaminen on Suomessa tyypillinen ja toimiva tapa. **Oleellista on tunnistaa ennalta ne tehtävät, joissa järjestöjen voimavaroja voidaan hyödyntää, suunnitella tarvittava yhteistoiminta ennalta ja varata siihen tarvittavat resurssit.** Häiriötilanteisiin varautuminen edellyttää, että **järjestöt ovat kattavasti mukana varautumisen yhteistoiminnassa, olipa kysymys tilannekuvan muodostamisesta, harjoituksista, suunnittelusta tai arvioinnista**. Ainoastaan jatkuvan yhteistyön kautta viranomaisilla on riittävän kattava kuva kaikista saatavilla olevista auttamisvalmiuden resursseista. Häiriötilanteisiin varautumista voitaisiin tehostaa esimerkiksi järjestämällä enemmän yhteisiä koulutuksia sekä valmiusharjoituksia, joihin kutsutaan viranomaisten lisäksi mukaan kaikki keskeiset turvallisuus-, pelastus- ja valmiusalan järjestöt.

Selonteon mukaan varautumista on tarve kehittää valtakunnallisesti yhtenäisten periaatteiden mukaisesti. Koronakriisi on nostanut esille tarpeen ymmärtää kriisien laaja-alaisia vaikutuksia yhteiskunnassa. **On tärkeää, että varautumisen suunnittelu- ja toimeenpanovastuu on jatkossakin selkeästi siviilitoimijoilla**, kuten pelastustoimi, kunnat, poliisi, sote-viranomaiset ja järjestöt. Suomen Punainen Risti katsoo, että paikalliseen varautumiseen liittyviä koulutuksia ja harjoituksia tulisi järjestää lähtökohtaisesti siviilitoimijoiden toimesta, jotta toimijoiden vastuuta erottaa siviili- ja sotilastoiminta yhä monimutkaisemmassa toimintaympäristössä ei hämärretä.

Poikkihallinnollinen toimintatapa sekä tiivis yhteistyö kolmannen sektorin kanssa on tärkeää.

Selonteossa on oikein nostettu esille, että yhteiskunnan yleistä varautumista häiriötilanteisiin ja poikkeusoloihin sekä poikkihallinnollista yhteistyötä tulee edelleen kehittää koronaviruspandemiasta saatujen kokemusten perusteella. **Suomen Punainen Risti pitää tärkeänä, että selonteossa nostetaan vahvasti esille materiaalisen varautumisen ja huoltovarmuuden merkitys, jotka kuuluvat keskeisesti näihin kokemuksiin.** Suomen Punaisella Ristillä on erinomaista osaamista logistiikasta, hankinnoista ja materiaalisen apuun varautumisessa. Teemme sopimuksellista yhteistyötä Huoltovarmuuskeskuksen kanssa ja olemme parhaillaan päivittämässä tätä sopimusta niin, että pystymme tuottamaan lisäarvoa kokonaisuuteen.

Vakaviin kriiseihin varautumisen osana Suomella tulee olla valmius lähettää ja vastaanottaa kansainvälistä apua. Tämä tarkoittaa suunnittelua, harjoittelua ja yhteistyötä eri toimijoiden kanssa. Erityisesti Pohjoismainen ja Baltian alueen yhteistyö on tärkeää. **Suomen Punainen Risti korostaa olemassa olevien valmiuksien järkevää hyödyntämistä niin, ettei EU:n pelastuspalvelumekanismilla tai rescEU-rahoituksella rakenneta humanitaarisen avun mekanismien kanssa päällekkäistä järjestelmää vaan jossa EU:n resursseilla pystytään täydentämään olemassa olevia varautumisen kapasiteetteja.** Edelleen on tärkeää huolehtia siitä, ettei valmiustoiminta ja auttaminen politisoidu tilanteessa, jossa esimerkiksi eurooppalaiset valtiot ovat entistä vahvemmin kehittämässä yhteisiä valmiuksia ja lähettämässä apuaan vaikeisiin kriiseihin.

Suomen Punainen Risti pitää tärkeänä, että selonteossa todetaan selkeästi se, että haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien kykyä selviytyä häiriötilanteessa parannetaan mm. huomioimalla heidät osana varautumista ja valmiussuunnittelua. Suomen Punaisen Ristin paikalliset osastot ja piirit tekevät nykyisellään lähes ainoina järjestötoimijoina valmiussuunnittelua. Tämä tarkoittaa erityisryhmien tunnistamista ennalta ja yhteyksien rakentamista. Suunnittelua ei voi tehdä ilman vähemmistöjen ja haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten mukaanottoa.

2. Valmiuden rahoitus

Sisäisen turvallisuuden toimijoiden resurssien turvaaminen on yksi Eduskunnan tehtävistä. Selonteossakin mainittu luottamuksen edistäminen kansalaistoiminnalla ja osallisuutta lisäämällä on tärkeä tavoite. **Se vaatii pitkäjänteistä ja pysyvää resurssointia sisäistä turvallisuutta tukevaan järjestötoimintaan. Vuosittain haettavat epävarmat rahoitukset eivät edistä yhteiskunnan turvallisuutta parantavan toiminnan kehittämistä tai pitkäjänteisyyttä.**

Järjestöjen kokonaisturvallisuutta tukevan varautumis- ja valmiustyön rahoituksen tulevaisuus on epävarmaa muuttuneessa rahoitusympäristössä. Kansalaisyhteiskunnan aktiivisemman osallistumisen vahvistamiseksi sisäisen turvallisuuden vahvistamisessa on oleellista varmistaa myös valmius- ja varautumisjärjestöjen rahoitus.

Esimerkiksi Vapepan piirissä toimii yli 10 000 vapaaehtoista, jotka ovat viranomaisten käytettävissä tarvittaessa. Työtä rahoitetaan pääasiassa STEA-rahoituksella, jonka tulevaisuus on tällä hetkellä kaikilta osin hyvin epävarmaa. **Epävarmuus koskee**

korostetusti varautumis- ja valmiustyötä, jonka ei katsota istuvan STEA-rahoitusta saavan kokonaisuuden alle.

Mikäli Veikkauksen tuottojen kautta rahoitettava varautumis- ja valmiustoiminta on uhattuna, on välttämätöntä löytää ratkaisu sille, miten tulevaisuudessa järjestetään laajaa vapaaehtoiskenttää edellyttäviin tilanteisiin varautuminen ja varmistetaan viranomaisten tarvitsemien koulutettujen ja hälytysvalmiudessa olevien vapaaehtoisten toiminta tarvittaessa. Etenkin haja-asutusalueiden turvallisuudessa vapaaehtoisten käytettävyys on keskeinen osa.

3. Laajamittainen maahantulo

Selonteossa todetaan, että vuoden 2015 kokemukset ovat parantaneet suomalaisen yhteiskunnan varautumista laajamittaisen maahantulon tilanteisiin. Näihin varautumista edistetään selonteon mukaan viranomaisten roolien selkeydellä ja hyvällä keskinäisellä yhteistyöllä, tilanteiden ennalta harjoittelulla ja hyvällä viestinnällä.

Näiden sinänsä hyvien kirjausten lisäksi Suomen Punainen Risti huomioi, että vuoden 2015 seurauksena turvapaikanhakijoiden vastaanottotoiminnan toimintaympäristö on merkittävästi muuttunut sekä toimijoiden, että avunsaajien näkökulmasta. Erityisesti vuoden 2016 aikana tehtiin reaktiivisesti lukuisia nopealla syklillä valmisteltuja turvapaikanhakijoiden oikeusturvaan ja asemaan vaikuttavia lainsäädäntömuutoksia, joita on seuraavina vuosina hiljalleen purettu tai muutettu. Myös vastaanottotoimijoiden kenttä on aikaisempaa hajanaisempi.

Kuten selonteossakin on todettu, laajamittaisen muuttoliikkeen paine tulee varsin todennäköisesti kasvamaan tulevina vuosina ilmaston- ja ympäristönmuutoksen sekä Euroopan lähialueilla syntyvien ja jatkuvien konfliktien vuoksi. **Suomen Punainen Risti toivoo, että varautumisessa huomioitaisiin entistä kattavammin myös avunsaajien asema niin, että vuosien 2015-2016 kaltaisilta nopeilta muutoksilta voitaisiin välttyä. Laajamittaisen maahantulon seurauksena ja usein resurssien säästämiseksi tehdyt heikennykset perusoikeuksiin näyttäytyvät helposti hätiköidyiltä, eivätkä ole omiaan edistämään kuvaa Suomesta kaikille turvallisena ja perusoikeuksia kunnioittavana maana.**

4. Ulkomaalaiset ja ulkomaalaistaustaiset

Turvallisuutta on katsottava kaikkien ihmisten näkökulmasta. Selonteossa on huomioitu turvapaikanhakijat ja esimerkiksi paperittomat lähinnä uhkina sen sijaan, että heitä käsiteltäisiin osana yhteiskuntaa, jonka turvallisuudesta myös on kyse. Olisi tärkeää, että turvallisuutta tarkastellaan myös näiden ryhmien näkökulmasta. Ulkomaalaisten, ja erityisesti turvapaikanhakijoiden ja paperittomien turvallisuuteen vaikuttaa tällä hetkellä useita epäkohtia, jotka ovat suurilta osin suoraan poliittisen päätöksenteon ratkaistavissa.

Sekä yleisen turvallisuuden, että ihmisten resilienssin näkökulmasta syrjäytymisen ehkäiseminen ja ihmisten kiinnittyminen turvaverkkoihin on aivan keskeistä. Suomessa sosiaaliturva on keskeinen turvaverkko. Viimesijaisen turvan pitää kattaa kaikki suomessa olevat siten, että kaikista pidetään huolta eikä kukaan joudu alistumaan hyväksikäyttöön tai turvautumaan epämääräisiin työsuhteisiin elämän perusedellytykset turvatakseen. Paperittomien, jotka elävät pitkäaikaisesti kiireellisen ja tilapäisluontoisen sosiaalihuollon varassa, kohdalla tämä ei tällä hetkellä toteudu. **Paperittomien hyväksikäytölle**

altistava tilanne, jossa he elävät ilman oleskelulupaa sosiaaliturvan ulkopuolella ja ilman asuntoa, ja ilman mahdollisuutta huolehtia omasta toimeentulostaan työllä, on ratkaistava lainsäädännöllisin keinoin.

Myös oikeus terveyteen kuuluu kaikille. Terveys ja saatavilla oleva hoito on henkilökohtaisen turvallisuuden keskeinen perusta. Päivystysluontoinen hoito ei yksin ole riittävää turvaamaan terveyttä. **Välttämätön terveydenhuolto mahdollistaa pääsyn säännönmukaisen terveydenhuollon piiriin ja se täytyy ulottaa myös paperittomille**. Näin voidaan ehkäistä myös yleisvaarallisten sairauksien leviämistä.

Turvallisuuden ja turvallisuuden tunteen kannalta on tärkeää, että ihminen oikeudellisesta asemasta riippumatta voi saada apua, kun sitä tarvitsee. Humanitaaristen toimijoiden rooli ulkomaalaisten auttamisessa on merkittävä. **Mahdollisuus tarjota ja päästä antamaan apua ja suojaa on turvattava, eikä esimerkiksi maahanmuuton hallintaan liittyvillä säännöksillä saa sanktioida humanitaarista apua.** Ihmisillä täytyy olla mahdollisuus turvautua humanitaaristen toimijoiden apuun ilman pelkoa siitä, että joutuvat viranomaistoimenpiteisen kohteeksi. Kyseessä ei ole Suomessa akuutti ongelma, mutta merkkejä ilmapiirin kiristymisestä humanitaarisia toimijoita kohtaan on näkyvissä meilläkin, ja uhka avun antamisen vaikeutumisesta on otettava todesta riittävän ajoissa.

Erityisesti näkyviin vähemmistöihin kuuluvat henkilöt ovat huomattavasti alttiimpia syrjinnälle kuin muu väestö. Viharikokset kohdistuvat useimmiten etnisiin tai kansallisiin sekä uskonnollisiin vähemmistöihin. Pieni osa tapahtumista ilmoitetaan poliisille. Perusopetuksessa ja toisen asteen oppilaitoksissa erityisesti ulkomaalaistaustaiset nuoret, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä edustavat nuoret sekä vammaiset lapset ja nuoret kohtaavat syrjivää kiusaamista huomattavasti useammin kuin muut oppilaat. **Rasismin- ja syrjinnänvastaisen sekä hyvien väestösuhteiden toimintaohjelmien kattavuus ja tavoitteiden toteutuminen viranomaistoimissa ja sekä yksityisellä että kolmannella sektorilla tulee varmistaa riittävin resurssein.**

5. Kansalaisten turvallisuustaidot

Selonteossa on varsin kattavasti arvioitu arjen turvallisuuden tilaa ja siihen liittyviä näkökulmia, kuten liikenneturvallisuutta, rikollisuutta tai turvallisuuden kokemusta. **Selonteossa ei kuitenkaan ole juurikaan huomioitu niitä toimia, joita kansalaiset itse voivat tehdä oman turvallisuutensa eteen.**

Arjen turvallisuuden vahvistaminen edellyttää yhteisöjen ja niiden jäsenten turvallisuustaitojen ja verkostojen vahvistamista. Turvallisuustaitojen merkitys korostuu erityisesti, koska turvallisuus- ja pelastuspalvelut keskittyvät ja vähentyvät, jolloin avuntuloaika kasvaa.

Tämän vuoksi on tärkeää lisätä ja vahvistaa ihmisten omia valmiuksia omaehtoiseen turvallisuuden ylläpitämiseen. Tähän kuuluvat arjen riskienhallintaan liittyvät toimet sekä toiminta hätätilanteissa. Myös varautuminen pitkäkestoiseen yhteiskunnan häiriötilanteeseen on huomioitava. Ilmastonmuutoksen aiheuttamiin häiriöihin varautuminen kansalaistasolla on entistä tärkeämpää, ja esimerkiksi sähkökatkot voivat osoittautua merkittäviksi häiriöiksi, kun yhteiskunnan erilaisia palveluita ja tiedonjakamista digitalisoidaan. Tällöin kansalaisten omat selviytymistaidot nousevat keskiöön.

Monien järjestöjen, mukaan lukien Suomen Punaisen Ristin, tavoitteena on edistää ihmisten taitoja, tietoja ja osaamista arjessa ja eteen tulevissa tilanteissa. Koulutuksissa hankitaan arjen turvallisuustaitoja, kuten kotivara-, ensiapu- ja alkusammutustaitoja, joista on laajasti hyötyä koko yhteisössä. Kansalaisten oman turvallisuusosaamisen kehittämiseen tarvitaan kuitenkin rahoitusta, jota on ollut vaikea saada. Hankerahoitusinstrumentteihin tulisikin saada enemmän sellaisia mahdollisuuksia, joissa ihmisten omien valmiuksien parantamiseen tähtäävät hankkeet saadaan menestymään nykyistä paremmin.

Turvallisuusviestinnällä tulee pyrkiä vaikuttamaan ihmisten osaamiseen sekä asenteisiin. Koulujen ja järjestöjen tarjoama koulutus, valmennus ja toiminta tulisi nähdä vahvemmin osana ennalta ehkäisyä sekä turvallisuutta, hyvinvointia ja terveyttä vahvistajana toimijana. Tämä sisältää myös tapaturmien ehkäisystä kertomisen, ensiaputaitojen opettelemisen sekä vaara- ja onnettomuustilanteissa toimimisen.

6. Turvallisuuden tunne

Selonteossa on useassa kohdassa erityisen hyvin huomioitu, että turvallisuuteen vaikuttaa aivan keskeisesti kansalaisten kokema turvallisuuden tunne. Turvallisuuden tunteella on suuri merkitys yksilöiden mielenterveyteen, jaksamiseen ja osallisuuden kokemuksiin sekä siihen, miten ihmiset kokevat luottamusta toisiinsa ja viranomaisiin.

Turvallisuuden tunne on osin subjektiivista, mutta sen vahvistumiseen voidaan vaikuttaa monin eri tavoin myös poliittisen päätöksenteon kautta. **Keskeistä on ihmisten luottamus toisiinsa sekä yhteiskunnan turvaverkkoihin.** Ihmisten keskinäisen luottamukseen voidaan vaikuttaa mm. vahvistamalla osallisuuden kokemusta sekä yhteisöjen sisäistä yhteenkuuluvuuden tunnetta ja tarjoamalla avointa, faktapohjaista tietoa yhteiskuntaa koskettavista haasteista.

Selonteossa todetaan, että syrjäytyminen, sosiaalinen pahoinvointi ja moniongelmaisuus ovat yhä Suomen sisäisen turvallisuuden suurimpia uhkia, ja että eri tavoin haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien kokema sekä mitattu turvallisuus ovat huonompia kuin väestöllä keskimäärin. Syrjäytymistä ja eriarvoisuuden kasvua tuleekin jatkuvasti vähentää sekä toimeenpanna erilaisia keinoja osallisuuden lisäämiseksi ja **pidämme hyvänä, että selonteossa on selkeästi tuotu esiin, että viranomaisten toiminnan painopistettä siirretään yhä voimakkaammin reaktiivisista palveluista ennalta ehkäisyyn ja varhaiseen tukeen** monialaisesti yhteistyössä kuntien, järjestöjen ja muiden toimijoiden kanssa. Suomen Punainen Risti pitää hyvänä, että selonteossa järjestöjen rooli on tunnistettu osana monialaisia hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistämisen toimenpiteitä.

Osallisuuden tunteen lisääminen edellyttää paitsi, että saavutamme entistä paremmin ne, jotka syystä tai toisesta ovat syrjäytyneet tai syrjäytymisvaarassa yhteiskunnasta, myös että pyrimme **lievittämään kokemusta osattomuudesta, kuten yksinäisyyttä.**

Lopuksi huomioimme, että turvallisuuden tunteeseen vaikuttavat myös aikaisemmista tai muista kriiseistä saadut kokemukset turvallisuudesta. Sen vuoksi suunnittelussa ja yhteisessä varautumisessa pitää ottaa entistä selkeämmin esille myös **kriisi- ja onnettomuustilanteesta palautuminen**, jota ei selonteossa ole juuri käsitelty. Viranomaistoiminnan lisäksi tässä on kansalaisyhteiskunnan toimijoilla tärkeä rooli

luottamuksen ja turvallisuuden palauttamisessa tarjoamalla ohjausta, neuvontaa ja yhteisiä tiloja tilanteen käsittelemiseksi ja purkamiseksi.

7. Faktapohjaisen tiedon jakaminen

Digitaalisten välineiden voimakkaan kasvun ja mediakentän laajenemisen seurauksena saatavilla olevan tiedon määrä on moninkertaistunut. Epävarmuus siitä, mikä on totta ja mikä ei, vaikuttaa osaltaan turvallisuuden tunteeseen. Poliittisen päätöksenteon kautta tai viranomaistoimin on vapaassa yhteiskunnassa mahdotonta puuttua kaikkeen saatavilla olevaan tietoon. Turvallisuuden tunnetta voidaan kuitenkin vahvistaa vahvistamalla kansalaisten omia kykyjä ymmärtää saamaansa tietoa, sekä jakamalla avoimesti ja laajasti oikeaa tietoa.

Viranomaislähtöisen viestinnän on oltava selkeää ja helposti saavutettavaa. Tarvittaessa tulee voida käyttää muita kumppaneita tiedon jakamiseen, paikallisesti myös esimerkiksi järjestöjen kautta. Tämän toteuttamiseksi on tärkeää, että viranomaiset yhdessä järjestöjen kanssa kehittävät yhteistoimintamalleja, joiden avulla voidaan ennakoivasti sopia tiedonvälityksen keinoista.

Ilmastonmuutosta on selonteossa käsitelty sen aiheuttamien seurausten kautta. Kokonaan huomiotta jää kuitenkin sen aiheuttama turvattomuuden tunne: ilmastonmuutoksesta johtuva huoli on kasvanut erityisesti nuorten parissa jyrkästi ja on yleisimpiä turvattomuuden tunnetta aiheuttavia ilmiöitä. Nuoret suhtautuvat omaan tulevaisuuteensa varsin valoisasti, mutta luottamus maailman tulevaisuuteen on heikentynyt selvästi. Erityisesti nuorten turvallisuuden tunteen vahvistamiseksi yksittäisenä teemana tulee panostaa ilmastomuutokseen liittyvän faktapohjaisen tiedon jakamiseen, ja **painottaa käytettävissä olevia keinoja, joilla muutosta saadaan hillittyä ja joilla ilmastonmuutoksen aiheuttamiin seurauksiin voidaan varautua.**

Selonteon linjaukset siitä, että apua ja oikeaa tietoa saavat kaikki taustastaan, taidoistaan ja voimavaroistaan riippumatta on tärkeä. Esimerkiksi koronakriisin yksi oppi on ollut, että strategiseen kansalaisille suunnattuun viestintään ei ollut yhteisesti sovittua toimintamallia. Siten myöskään järjestöjen kykyä esimerkiksi tukea oikean tiedon välittämistä ei pystytty täysimääräisenä hyödyntämään.

Kristiina Kumpula
pääsihteeri